

**Látványdimenziók a „bábeli” térben:
egy Nádas-regény átültetései¹**

Miért éppen az Egy családregegy vége?

Nádas Péter „a személyi kultusz és koncepciók perек hatását egy család életén belül egy ártatlan gyermeklélek tükrében felvillantó” (Domokos 1994: 432) *Egy családregegy vége* című regényét 1969 és 1973 között írta, de a cenzúra miatt csak 1977-ben jelenhetett meg, és 2015-ig nyolc kiadást ért meg. Két évvel a magyar megjelenés után, 1979-ben a kötetet német és svéd nyelvre is lefordították, majd 1980-ban újabb svéd, 1993-ban pedig újabb német fordítás jelent meg. A regény azóta lengyel, szerb, horvát, bosnyák, olasz, holland, dán, észt, lett, francia, angol, szlovák, szlovén, spanyol, finn, román és orosz nyelven olvasható. A jelen tanulmány a regény német, szerb, horvát és bosnyák nyelvű fordításait elemzi.

Nádas Péter gazdag írói opusa számos lehetőséget nyújt a fordítások kutatására, az *Emlékiratok könyve* vagy a *Párhuzamos történetek* időben is közelebb állnak ugyan hozzánk, de a téma, az ideológiai, társadalmi és kulturális kontextus az adott célnyelvi fordítások szemszögéből kiemelkedő jelentőségű. Hildegard Grosche 1999-ben megjelent *Ende eines Familienromans* című német nyelvű fordításában különösen megnyilvánul a temporális distancia, a nyelvi műveletekbe a fogyasztói társadalom elemei is belejátszanak, viszont az NDK ideológiai öröksége, politikai szókészlete kiválóan érvényesülhet a Rákosi-korszakot felidéző/megidéző regényben. A fordítások vizsgálatához szükségessé vált az NDK korabeli publicisztikai és archív híradós anyagának áttanulmányozása, a nyelvi fordulatok megfigyelése. Ugyancsak kiemelkedő a regény szerb, bosnyák és horvát nyelvű fordítása. A titói Jugoszlávia az ún. szerbhorvát nyelvet hirdette, ezért jelentős a szerb és a horvát átültetések összevetése is. Szilágyi Zsófia írja: „Az *Egy családregegy vége* nemcsak a magyar, de az európai irodalmi hagyomány része is, az európai tradíció szövegbe íródása azonban szintén elválaszthatatlanul összefonódik személyes vagy történelmi tények megidézésével” (Szilágyi 2007, 723).

Az egykori Jugoszlávia utódállamai területén létrejött szerb, horvát és bosnyák fordítások mindegyike különböző nyelvhez kötődik. A legrégebbi, a bosnyák nyelvű átültetés 1987-ben készült, és a szarajevói Veselin Masleša kiadó jelentette meg a *Kraj jednog porodičnog romana* címmel; a fordító Stevan Martinović. A fordításhoz az utószót Thomka Beáta írta. Ezt követi a mintegy két és fél évtizeddel későbbi szerbiai fordítás Tóth Ignjatović Mária tollából, a *Kraj jedne porodične priče* a belgrádi Laguna kiadásában. A kötet címlapja a regényt Európa egyik legjelentősebb kortárs írójának remekművéként hirdeti, az író díjai közül pedig a Franz Kafka-díjat emeli ki. S végül a legfrissebb, a horvát változat a *Kraj jednog obiteljskog romana*, amelyet a Disput és a Horvát Filológiai Társaság adott közre 2012-ben Zágrábban a „Klasszikusok nyomában” sorozatban, Kristina Peternai Andrić fordításában. A címeket összevetve megállapítható, hogy a szerb nyelvű fordítás a családtörténetet (*porodična priča*) emeli ki, a másik kettő az eredetinek megfelelően a műfaji paratextust, a családregegyt hagyja meg a címben (*porodični roman*).

Három különböző nyelvű fordításról van szó, bár mindegyik a délszláv ún. *što* nyelvek² csoportjába tartozik, azzal a különbséggel, hogy a szerb irodalmi nyelv az *e*-ző, a horvát és a

¹ A tanulmány a Szerb Köztársaság Oktatási és Tudományügyi Minisztériuma III47013. és 178002. számú projektumának keretében készült.

bosnyák pedig az *ij*-ző változatot használja. Fűzzük ehhez még hozzá, hogy a bosnyák nyelv létezését csak Bosznia függetlenségének kikiáltása (1995) után ismerték el hivatalosan, s hogy a szerb és a horvát is egészen Jugoszlávia széthullásáig együtt egzisztált mint szerbhorvát, illetve horvátszerb nyelv. Az említett nyelvek közötti különbség leginkább a lexika terén érhető tetten, a grammatikai szinteket kevésbé érinti. A szóban forgó három nyelvet beszélő népeknek nemcsak a nyelve tér el (bár gond nélkül megértik egymást), hanem a kultúrája és vallása is. Míg a horvátok nagy része katolikus vallású, és sokáig az Osztrák–Magyar Monarchia fennhatósága alatt élt, addig a szerbek az ortodox görögkeleti egyházhoz tartoznak, a bosnyákok nagy része pedig muzulmán, és itt érezhető leginkább a török megszállás 500 éves múltja. Összehasonlító elemzésünk során arra koncentráltunk, hogy ezek a különbségek milyen mértékben nyilvánulnak meg a három fordításban, s hatott-e a bosnyák fordítás az utóbbi két átültetésre a fordítói műveletek alkalmazásának szempontjából.

Névburiánzás – névadási motiváció – kultúrák találkozása

Nádas Péter fordítóinak egyik próbatétele a sok és sokféle név célnyelvi átültetése. Balassa Péter „elfedő” és „felfedő” neveket különböztet meg a regényben (Balassa 1997, 104), és a nevek kapcsán a közelség és távolság relációjára utal: „A nevek, megnevezések, névadások a létezőkre való azonosító ráismerések [...] a »van/vagyok, veled történendőn« rejtélyes formulájának közelében tartják az olvasót és valószínűtlen távolságban is mindettől. A gyerekhang és -látás állapota ugyanis egyszerre *evidens közelség és valószínűtlen távolság*. S ez az ide-oda mozgás, melynek csak egyik megjelenítése az említett együttlélegzés, a légzés kihallgatása, a gyerek és a felnőttek közötti viszonyokban is egyenletesen, hol drámaibb, hol líraibb fekvésekben változik” (Balassa 1997, 105).

A regény kulcsa a családnév, illetve az elbeszélő névtelensége, hiszen csak a zárlatban derül ki, hogy *Simon Péter* (a német fordításban: Péter Simon, horvátul: Petar Šimun, szerbül: Petar Simon, bosnyákul: Peter Simon) a fiú neve, aki „elbeszélő médiumként” (Balassa 1997, 110) érvényesül a szövegben, a név pedig „nem véletlenül rímel a kiválasztott-megtagadó-megalapító apostoléra” (Balassa 1985, 223). A *Merényi* név irodalmi névként, az irodalmi név visszahatásaként, átírásaként is értelmezhető, ez azonban csak a forrásnyelvi befogadónak tűnik fel, aki Ottlik regényének szereplőjéhez köti a nevet, a célnyelvi befogadó számára ez az intertextuális összefüggés elsikkad. Az idegen olvasó szemszögéből *Csider* neve sem kapcsolódik a *Fal* című szöveghez, viszont a német befogadó felismerheti a tanúvallomásban megnevezett *Buchel-tanya* szövegekzi utalását, Thomas Mann *Doktor Faustus*ának hatását (Balassa 1997, 134). A burjánzó mitológiai nevek esetében a német szövegben a honosítás művelete érvényesül, a magyar személyneveket viszont a fordító nem honosítja, eredeti írásmóddal közli, legfeljebb a vezeték- és utónév cseréje realizálódik: pl. *Béla Zöld* (kivételesen *Zöld Bélaként* is előfordul a 42. oldalon), *Pál Suhajda*, *Tamás Kolozsvári*, *János Angyal*, *Lajos Kossuth* stb.

Egyes nevekben az ékezetek változnak, pl. az *Éva* név (bibliai névként is utal rá a szöveg) a német fordításban *Eva* alakban szerepel, a hosszú *ő* pedig következetesen hiányzik a személynevekben (*Gerő*, *Dezső*, *Onkel Ernő*). Következetlenség leplezhető le az egyik utcanév esetében, amely a német célszövegben így szerepel: *Ujvilágasse* (Nádas 1999, 41). Ugyanezt a *Magyar utcát* a bosnyák és szerb fordító jelzős szerkezettel fordítja le (*Mađarska*

² A *što* nyelvjárás a délszláv irodalmi, sztenderd nyelvek alapját képezi (a szerb, a horvát, a bosnyák és a montenegrói nyelvet). Nevet a *mi* kérdő névmás alakjáról kapta, a *što/šta* szavakról. Mellette még létezik *kaj* és *ča* nyelvváltozat is. Nem csak ebben különböznek egymástól, de ennek alapján különböztetik meg őket. A *kaj* nyelvjárásban a szlavóniai horvátok, a *ča* nyelvjárásban pedig a dalmát tengerpart lakosai beszélnek.

ulica), a szerb változatban viszont szokatlan módon, főnévként szerepel a magyar (*Ulica Mađar*). Ezzel ellentétben a horvát szöveg az *Újvilág utcát* változatlanul hagyta (így, a magyar köznévi elemmel: *Újvilág utca*), a szerb megváltoztatta a szórendet, és elhagyta az ékezeteket (*Ulica Ujvilag*), a bosnyákban viszont tükörfordítást találunk (*Novosvetska ulica*).

Nádas Péter készített egy jegyzetet a művéhez, melyet a fordítók segítése végett írt, e jegyzéket Balassa Péter is közli monográfiájában (Balassa 1997, 150–156). A jegyzék 213 tétele segíti a magyar olvasó szövegértését is (aki nem biztos, hogy tudja, a regényszövegben többször is visszatérő *Nyina Potapova* név „az ötvenes években Magyarországon használt egyetlen orosz nyelvkönyv szerzőjének neve; a könyvet, amelyből mind a diákok, mind a párt- és állami funkcionáriusok oroszul tanultak, csak így emlegették, szerzőjének furcsa nevével”), a fordítók számára pedig megfontolandó lett volna, hogy ezeknek a szavaknak, mondatoknak a magyarázata nélkül érthető-e a célnyelvi olvasó számára a regény szövege, s lábjegyzet formájában átvesznek-e magyarázatok a szerző jegyzékéről. A Nádas-jegyzéken található földrajzi, néprajzi, társadalmi-politikai reáliák és vallással kapcsolatos szövegrészek magyarázata között szerepel az *Újvilág utca* is az alábbi magyarázattal: „híres utca a pesti Belvárosban, ahol több elegáns szabóműhely is volt; a mai Semmelweis utca” (Balassa 1997, 151).

Genaéva (német Genoéva, a délszláv fordításokban Genoveva) „legendájában” amelyet a nagymama mond el unokájának, nem a névelterés problémája tűnik fel, hanem a forrásnyelvi befogadó nézőpontjából felfedezhető (nép)mesei fordulatok, a mesemondás hagyományának reprezentálása. Nádas a jegyzéken feltünteti ezt is: 25. „Genaéva” – a történet, amelyet végül is a 200. oldalon mesél majd el a nagymama, minden valószínűség szerint egy századforduló táján kiadott, vásárokon árusított gyűjteményből való; nekem egy öreg parasztasszony mesélte így el; a név a Genovefa magyarosított változata: a figura eredetije a „német népkönyvek,” „*Die deutschen Volksbücher*” ismert alakja; a történetet a parasztasszony megfűszerezte népmesei elemekkel, s így vettem át én is.” A nevek, az elhangzó történetek a látás, a látvány, a látomás szempontjait hívják elő, amelyek erőteljes hatást gyakorolnak az olvasóra, a vizuális hatás átültetése külön kihívást jelent a fordító számára.

T. Somogyi Magda írja, hogy a tulajdonnevek fordítása alapvetően általános névtani kérdés: „A fordítástudomány fejlődésével párhuzamosan a névfordítás elméleti és gyakorlati kérdései és ezzel együtt az írói névadáshoz kapcsolódó fordítási problémák is előtérbe kerültek. Ennek eredményei az utóbbi másfél évtizedben körvonalazódtak, az alapok és elvek megszilárdulni látszanak [...]. Sokszor el kell fogadnunk, hogy az eredeti mű üzenete nem mindig »jöhet át« teljes egészében a célnyelv közegébe beillesztett tulajdonnevek esetében, illetőleg az eredetihez közelítő stilisztikai-poétikai hangulati hatás csak a különféle fordítói megoldások váltakoztatásával érhető el” (T. Somogyi 2015, 214). Nádas Péter regényének német fordításában a nem honosított magyar nevek az idegenség szempontját hangsúlyozzák. A regény cselekményének látószögéből ugyancsak kiemelhető az idegenség, hiszen az apa helyzete, a huszadik századi Magyarország ötvenes éveinek modellértékű koncepciók pere és sivár gyermekintézete a célnyelvi befogadó nézőpontjából egy más, számára idegen történelmi közeget villantanak fel, még akkor is, ha az egykori NDK totalitárius rendszere sok tekintetben hasonló eszközökkel élt. Ugyanakkor a nem honosított, az idegenséget nyomatékosító tulajdonnevek a mai fordítási gyakorlatban is elterjedtek. Slíz Mariann fordítástudományi áttekintése is kiemeli a fordítási gyakorlat vonatkozását, valamint az ezredforduló után elterjedő névfordítási kutatások jelentőségét: „A fordítási gyakorlat időben is változik, ráadásul névfajtánként és nyelvenként is eltérő, sőt a hagyomány és a kontextus is befolyásolja, ezért a szakirodalom rendkívül szerteágazó. [...] A témakörben született munkák jelentős része az irodalmi, történelmi stb. művekben előforduló nevek fordítására

koncentrál. Az irodalmi nevek fordításának általános kérdéseiről eddig kevés szó esett, a szerzők többsége ugyanis inkább egy-egy műre koncentrált” (Slíz 2015, 98).

A három délszláv fordítás tiszteletben tartja a célnyelvek helyesírási és nyelvhelyességi elveit. Ez elsősorban a tulajdonnevek használatában, illetve írásmódjában nyilvánul meg. Míg a horvátban az idegen nyelvekből származó tulajdonneveket eredeti állapotukban, illetve a hagyományos meghonosodott formájukban jegyzik (akárcsak a magyarban), addig a bosnyák és a szerb a fonetikus átírást alkalmazza:

Forrásnyelvi alak	Bosnyák fordítás	Szerb fordítás	Horvát fordítás
Fiume	Fijuma	Fijume	Rijeka
Prinz Eugen	Princ Eugen	Princ Eugen	Princ Eugen
Frigyes	Frideš	Frideš	Frigyes
Noé	Noje	Noje	Noa
Nahama, Énokh lánya	Naam, Enohova kćer	Naham	Naam, Enohova kćer
Lidi	Lida	Lidika	Lida
Bogdány	Bogdanj	Bogdanj	Bogdány
Zöld Béla	Bela Zeld	Bela Zeld	Béla Zöld
Eugénie Cotton	Eugeni Koton	Evgenija Koton	Eugénia Cotton
Pak-den-Aj	Pak Den Aj	Pak Den Aj	Pak Den Aj
Csider	Ćider	Ćider	Csider
Hárán földje	zemlja haranska	zemlja Harana	Haran
Ábrám / Ábrahám	Abram/Abraham	Avram/Avraam	Abram/Abraham
Kanaán földje	zemlja hananska	Hanan	Kanaan
József	Josif	Josif	Josip
Kordova	Kordova	Kordoba	Córdoba
Ábel	Avelj	Avelj	Abel
Babilon	Vavilon	Vavilon	Babilon
testvére Mózesnek	brat Mojsijev	brat Mojsija	Mojsijev brat
Simoné asszony	gospođa Simon	gospođa Šimon	Šimunova gospođa

A közért és a pajtás átültetésének problémája – eltérő látásmódok

A *közért* a magyarországi nyelvhasználatban alakult ki, a határokon túl nem terjedt el. A szó ma már a *Retró szótár* egyik szócikkévé vált: „Közérségi Élelmiszer-kereskedési Rt. Egy vállalat igen régi elnevezésének rövidítése, mozaikszó. Kezdetben csak Budapesten léteztek Közért üzletek, az elnevezés is itt született, majd alakult önálló fogalommá. Ma közért jószerével minden fűszer- és csemegeüzlet, az internet tanúsága szerint még a Spar is. De közérték vannak vidéken is. Az ott dolgozót közértésnek nevezik, ami szintén annak bizonyítéka, hogy a szó önálló életet él” (Burger 2008, 138). A német célszövegben a *közért* *Konsum* fordításban szerepel (Nádas 1999, 9, 65), amely a fogyasztói társadalom aspektusára utal, nem a magyarországi helyi kontextusra. A délszláv fordítók különböző megoldásokat választottak: *prodavnica* [’üzlet’] (bosnyák), *samoposluga* [’önkiszolgáló’] (szerb), *trgovina* [’bolt’] (horvát), ezek közül a *samoposluga* utal a modern társadalmakra jellemző fogyasztói attitűdre.

A német regényfordításba nem menthető át a *pajtás* szó ötvenes években betöltött magyarországi politikai szerepe (pl. Rákosinak is mint első számú úttörőnek kijárt a „pajtás”

megszólítás), ezek az összefüggések a célnyelvi befogadó számára másként – főként az NDK történelmi perspektívájából és a világháborúk aspektusából – értelmezhetőek. A *Pajtás* a bakelitváz, dobozos fényképezőgép nevéként és az úttörő újság címeként is ismertté vált Magyarországon (Borget 2008, 187), Vajdaságban pedig szintén egy (1958 óta) hetente megjelenő gyermeklap, a *Jó Pajtás* címe alatt. Nádas regényének Rákosi-korabeli „átnevelő” intézetében *Dezső pajtás* (német fordításban: *Kamerad Dezső*) hatalma emelkedik ki. A délszláv fordítások a titói Jugoszlávia megszólítását, a *drug*-ot [’elvtárs’] találják ekvivalensnek.

Kell-e lábjegyzet a célszövegben?

Nádas regényében néhány helyen németül szólalnak meg a szereplők, s a szerző nem tartotta szükségesnek lefordítani őket a forrásnyelvi olvasó számára. Ugyanígy járt el a bosnyák fordítás szerzője is, a horvát és a szerb fordítók viszont lábjegyzetben, fordítói megjegyzések formájában értelmezik a német idézeteket. Hildegard Grosche német fordításában a lábjegyzet specifikus funkciót tölt be. A fordító csillaggal jelöli azokat a mondatokat vagy szövegrészeket, amelyeket eredetiben idéz; ezek a magyar szövegben német nyelven szerepelnek. A lábjegyzetre nemcsak a fordítói precizitás miatt van szükség, hanem ez egyúttal arra is utal, miszerint a célnyelvi befogadó szövegértelmezése megváltozik azáltal, hogy a szövegben nem jelenik meg idegen nyelvű szöveg, vagyis nem tűnik fel az idegenség, a családban és a tágabb környezetben hatását éreztető idegen örökség.

A szerb változatban még egy magyarázatot beiktat lábjegyzet formájában a fordító: a *Fiume* földrajzi név kapcsán leírja, hogy a mai *Rijeka* városról van szó. Ez azért fontos, mert a város neve alapján meghatározható a kor, amelyben a cselekmény e szegmense játszódik. Érdekes megjegyezni, hogy a horvát változatban csak a város mai neve szerepel, a *Fiume* történelmi városnevet nem alkalmazza. Következetlenség fedezhető fel az *Abbázia* városnév átültetésénél is: a szerb fordító magyarázatot fűz ugyan a *Fiume* névhez, az *Abbáziát* viszont a mai nevével, *Opatijával* fordítja. A német fordító az *Abbázia* városnévhez nem fűz semmiféle lábjegyzetet. Kiemelt példamondatainkban megfigyelhetőek az eltérések:

„Az öltönyöm története úgy volt, hogy nyáron *Abbáziába* készült a család.” (Nádas 1977, 51)

„Priča o mom odelu dogodila se tako što se moja porodica na leto spremala za *Opatiju*.” (Nadaš 2011, 40)

A horvát fordító ebben az esetben is a mai horvát városnevet alkalmazza, pedig támaszkodhatott volna a horvát befogadó történelmi ismereteire, aki magyarázat nélkül is megértené, melyik tengerparti városról van szó:

„Događaj s mojim odijelom zbio se onog ljeta kada se obitelj spremala u *Opatiju*.” (Nadaš 2012, 37)

Egyedül a bosnyák fordító ragaszkodik az eredeti szöveg városnevéhez:

„Priča o mom odijelu dogodila se ljeti kada se porodica spremala u *Abaciju*.” (Nadaš 1987, 41)

„Die Geschichte meines Anzugs hat damit zu tun, daß sich meine Familie auf eine Reise nach *Abbazia* vorbereitete.” (Nádas 2013, 41)

Más utalások lábjegyzetek formájában nem léteznek az elemzett fordításokban, pedig szükség lett volna rájuk, például a magyar reáliák esetében (pl. a *huszár* értelmezésére); amikor azt olvassuk, hogy a nagymama *kettő negyvenért* vásárolta a közértben a töltött savanyúcukorkát, utalni lehetett volna arra, hogy milyen pénznemről van szó (a magyar

olvasó számára ez egyértelmű, de nem úgy a célnyelvi olvasónak), vagy pedig a regényben érintett politikai körülmények, a koncepciók perek magyarázatára, ami megkönnyítené a mű befogadását a célnyelvi olvasók számára. Talán Nádas már említett jegyzékének lefordított változatát kellett volna lábjegyzetek vagy szövegvégi magyarázatok formájában közölni minden egyes nyelv esetében.

Az ételek fordítása szintén kihívás a fordító számára:

... kemencében sült *sólet*, finom porhanyós marhahússal, és *édes puliszka* is volt, hidegen. (Nádas 1977, 96)
 ... pečeni šolet iz furune sa ukusnom, mekanom govedinom, a bilo je i *slatke pure*, hladno. (Nadaš 1987, 76)
 ...*prebranac* zapečen u peći, ukusan, s raskuvanom govedinom, a bio je i *slatki kačamak*, hladan (Nadaš 2011, 73)
 ...pečeni šolet s finom, mekanom govedinom, a bilo je i *hladne puretine*. (Nadaš 2012, 69)
 Es hatte *Scholet* gegeben, im Ofen gebacken, mit weichem, zartem Rindfleisch, und *süße Polenta*, kalt. (Nádas 2013, 77)

A *sólet* zsidó eredetű reália, babfőzelék, ezért a német, a bosnyák és a horvát fordító változatlanul hagyta, Marija Toth Ignjatović viszont a szerb konyhaművészetben használatos műszóval fordította le (*prebranac* – nagy szemű, fehér bab, az abból készült étel). A *porhanyós* jelzőt ugyanő 'szétfőtt, puhára főtt' denominális melléknévvel feleltette meg, a másik két változat szerzője pedig a 'puha' jelzőt használta. Jegyezzük meg végül, hogy a horvát fordításban az édes *puliszkából* 'hideg pulykahús' lett.

A kertmetaforák hálója és a célnyelvi kultúra

Balassa Péter írja monográfiájában, hogy az *Egy családregény végében* a legkülönbözőbb megnevezések, névadások, jelölések csaknem mindig valamilyen nagyobb önismereti, illetve kollektív-történeti-mitikus-biblikus szimbolizációhoz vezetnek, és ezek a poétikai aktusok formálják meg a mű nyelvét, és rekonstruálják az olvasásban a jelentéssíkjaikat: „A jelölés, megnevezés, névadás munkája ebben a kisregényben az élő/élettelen természettől, az állatoktól a Névig, nevekig, a látás és a tükör optikai metaforáig, a szóig mint logoszig megy végbe” (Balassa 1992, 116). A családregény szövegkezdetén leírt „kétértelmű, paradicsomi / átkozott kertben, melyben majd az alma motívuma is feltűnik (Kleopátra meséje), a gyerekek mindjárt mesélni kezdenek egymásnak a kertről, amelyben állnak, és a fáról, amelyet látnak – ilyen módon is az idő azon felfogását támasztva alá (Augustinustól Ricoeurig), hogy az elbeszélő idő kezdete nem azonos a Kezdettel, az elbeszélés és az elbeszélő ember nem az időben, hanem az idővel teremődik meg” (Balassa 1992, 116).

Fogarassy Miklós összehasonlítja Nádas kertjeit a század európai irodalmának kertjeivel (Proust, Alain-Fournier), s megállapítja, hogy Nádas kertjei is a „rejtelmek”, a mitikusság helyének mutatkoznak, de hiányzik belőlük valami lényeges: maga az édenszerű teljesség bősége és zártsága: „Az oda menekülő, csapódó gyerekalakok meg vannak fosztva a naivitás egyértelmű boldogság-érzésétől. Inkább »természeti« odú talán, ami a felnőtt világ tekintete előtt való elrejtőzés, s e rejtettségben az ösztönös, naturális lét, a szexualitás, a család, a közösség imitativ játékainak színhelyét nyújtja” (Fogarassy 1978, 151).

A regény első mondata magyar nyelven:

„Orgonák és mogyoróbokrok között, egy bodza tövében.” (Nádas 1977, 7)

Bosnyák nyelven:

„Među jorgovanima i grmovima lješnika, pod jednom zovom.” (Nadaš 1987, 7)

Szerb nyelven:

„Među bokorima jorgovana i lešnika, ispod jedne zove.” (Nadaš 2011, 7)

Horvátul:

„Ispod bazge, među jorgovanima i grmovima lešnika.” (Nadaš 2012, 7)

Német nyelven:

„Zwischen Flieder- und Haselnußsträuchern, unter einem Holunderstrauch.” (Nádas 2013, 7)

Ahány fordítás, annyi megoldás. Már a regény első mondata különböző átváltási műveletek alkalmazásáról tanúskodik. A bosnyák változat tükrözi leghívebben az eredetit. A szerbben a fordító összevonást alkalmaz, ezért az orgonák is bokorformában tűnnek fel (magyar fordítása így hangzana: 'Az orgona- és mogyoróbokrok között...'). Ezenkívül a szerbben a magyar jövevényszó szerepel, a *bokor*, amely ma már ritkábban használatos a beszélt nyelvben (érdekes, hogy helyette a szövegben később mindenütt a járatosabb *grm* főnév szerepel). A német fordítás ugyancsak a *bokor* ('bozót, cserje') szót pozicionálja. A horvátban a helyhatározókat tartalmazó alárendelt mondatok helyet cseréltek. Azt is meg kell jegyezni, hogy mind a négy átváltásban a *tövében* helyett az 'alatt' névutónknak megfelelő *pod/ispod/unter* előjárós szerkezet található (locativusi, genitivusi és dativusi esetben levő főnév kíséretében). A szerb és bosnyák célnyelvi megfeleltetés expliciten kifejezi a magyar határozatlan névmásnak megfelelő számnevet, míg a horvát elhagyja.

A folytatásban a kert a papás-mamás játékot játszó gyermekek meséjében titokzatos, imaginatív helyszínné válik. A fordítás szempontjából e titokzatos, denevérek őrizte bejárható kert leírásának fordításában a denevérekhez szóló rímelős kétmondatos jelszó átváltetése érdekes. Elmondása a jelszót ismerő számára megnyitja a kert bejáratát:

„Mi mégis elindultunk, mert tudtam, csak annyit kell kiáltani nekik: *Denevér, denevér, zsákban van a bőregér! Kiszórom a mákot, bevarrom a zsákot!* Ettől a denevérek elrejtöztek az alagút legsötétebb sarkába.” (Nádas 1977, 8–9)

A bosnyák fordítás:

„Mi smo ipak krenuli, jer sam znao da im je dovoljno viknuti: *Šišmiš, šišmiš, u džaku je slepi miš! Prosuću mak, zašiću džak!* Od toga su se šišmiši sakrili u najmračniji kutak tunela.” (Nadaš 1987, 8)

Ez a változat híven tükrözi a magyar eredetit, de a célnyelvi szövegben is jól hangzik, dallamos. A szerb változat:

„Svejedno smo krenuli, jer znao sam da samo moram da im doviknem: *'Slepi mišu, slepi mišu, bićeš u mom džaku! Prosuću mak i ušiću džak!*' Od toga bi se slepi miševi sakrili u najmračniji ugao tunela (Nadaš 2011, 8).

A szerb változat első mondatát kissé megváltoztatja fordító ('Denevér, denevér, a zsákomban leszél majd!'), nem él a szinonimák alkalmazásának lehetőségével (*denevér – bőregér: slepi miš – šišmiš*). A horvát változat:

„Mi smo ipak pošli jer sam znao da je dovoljno viknuti: *Šišmiš, šišmiš, u vreći je slepi miš! Bacit ću odjeću, zašit ću vreću!* Na to se šišmiši sakriju u najtamniji kutak tunela.” (Nadaš 2012, 8)

A horvát fordításban a második mondat módosul (a mákot teljesen elhagyja): 'Kidobom a ruhám, bevarrom a zsákom!'

A fordításokat összevetve az a gyanúnk, hogy a szerb és a horvát fordító tudatosan módosította az eredeti szöveget, hogy ne ugyanazt a megoldást alkalmazzák, mint a bosnyák fordító. Az elemzés alapján ugyanis kimutatható, hogy a szerb és a horvát fordító ismerte az első fordított változatot, s az is, hogy helyenként hatott is a későbbi megoldásokra. Mindez a nyelvpolitikai kérdésekhez is elvezethet bennünket. A forrásnyelv vonzásától legkevésbé az első, a bosnyák nyelvű fordítás tudott szabadulni, a másik kettő inkább a célnyelv szelleméhez igazodott.

A szöveg folytatásában a nagyapa első meséje olvasható, megmenekülésének Szerbiában játszódó története. A szerb vonatkozású szövegrészben a nagyapa elmondja, hogyan menekült meg a haláltól; a magyar–szerb konfliktushelyzet a per kapcsán a regény végén is aktualizálódik. Az eredeti szövegben Nádas kétszer is a *kutya* főnévi jelzővel illette a szerb katonát, a horvát és a bosnyák változatban 'átkozott' szerbről van szó (*prokleti Srbin*), a szerb szövegben viszont először a 'felbőszült, dühös' jelző szerepel (*razjareni Srbin*), a második esetben pedig a fordító egyszerűen elhagyta a jelzőt (*Srbin*). Itt a fordító valószínűleg azért járt el így, mert meg akarta kímélni a szerb olvasót nemzeti önérzetének megcsorbításától, és ezzel valamelyest hatni szeretett volna a mű szerb recepciójának sikerességére. Egyébként a szerb fordító máshelyütt is nagyobb fokú mértékletességet tanúsított, amikor enyhébben fogalmazott az eredetinel. A durva és káromló szavakat következetesen kerülte, nem így a másik két átültetés szerzője. A német fordító a káromkodások esetében a célnyelvi kultúrára összpontosított, nem törekedett tükörfordításra. Kiemelt példáink a következők:

„Mi az *anyjuk picsáját* szórakoznak velem?” (Nádas 1977, 48)

„... koju *pizdu materinu* se igrate sa mnom?” (Nadaš 1987, 39)

„S *kojim pravom* me zafrkavate?” (Nadaš 2011, 38) [Milyen joggon cseszegettek?]

„Koju se *pičku materinu* zajebavate samnom?” (Nadaš 2012, 38)

„*Verdammt* Scheiße, wollen Sie sich über mich lustig machen?” /

„*Hurenweib, verdammtes!*” (Nádas 2013, 38)

Kerek *fara* volt a lánynak.” (Nádas 1977, 86)

Obli *guzovi* (Nadaš 1987, 69)

Devojka je imala oblu *stražnjicu* (Nadaš 2011, 67) [A lánynak kerek hátsója volt.]

Devojka je imala oble *guzove* (Nadaš 2012, 62)

Das Mädchen hatte einen runden *Hintern* (Nádas 2013, 69)

Nádas regényére a térbeli és időbeli síkok állandó váltakozása jellemző, s ez megnehezíti az azonosítást. A regény jelenideje a történelmi közelmúlt ideje, az ötvenes évek zilált, bonyolult korszaka, a múlt ideje a zsidó történet kétezer éve (Thomka 1980, 28). A történet hozzávetőlegesen rekonstruálható, de a történet időbeli viszonyai annál nehezebben – írja Benda Mihály az ismétlések, a történet és az elbeszélés összefüggéseit vizsgáló Nádas-tanulmányában: „A történet időtartama és az egymást követő események között eltelt idő bizonytalan. Ezt a bizonytalanságot több tényező idézi elő. A regény a szereplők »meséiből« szerveződik meg: az apa, a nagymama, a nagypapa különböző szinteken és értékviszonyokban jelentkező elbeszélései időbelileg nincsenek összefűzve. A párhuzamos történeteszerkesztésen túl a bizonytalanság másik forrása az elbeszélés viszonylagos tagolatlansága: szám nélküli üres fél lapokkal elválasztott fejezetek, amelyek bekezdés nélkül következnek egymásra” (Benda 2003, 194). A magyar forrásművek szerzői a magyar nyelv eszköztárát használják fel – ösztönösen vagy szándékosan – gondolataik megformálásakor ahhoz, hogy a mű minden pontján azonosítani lehessen a szereplőket és a cselekvés időbeli, térbeli körülményeit. Nádasnál ez nem így van, ide-oda csapongnak gondolatai, utalásai, ezért nagyobb odafigyelést igényel a fordító részéről, hogy pontosan értelmezze a szöveget, s hogy azután pontosan konkretizálhassa a körülményeket. Ez a konkretizálás a nyelvek közötti

grammatikai különbségek (pl. a nemeket konkretizálása) miatt kötelező, mert különben érthetetlen lesz a célnyelvi olvasó számára. Mindhárom fordítás esetében a fordítók sikeresen konkretizáltak, s az a benyomásunk támadt, hogy a célnyelvi szövegekben az idősíkok átfonódása áttetszőbb, így jobban követhető a mondanivaló, mint a forrásnyelvi szövegben.

Nádas regényére jellemző az ismétlődő, rövid, egyszavas mondatok használata, de a túl hosszú (egy oldalas) körmondatok is előfordulnak. Nádas narratívája ellentétekre épül (pl. *jó – rossz, kinn – benn, távol – közel, hideg – meleg, fönt – lent, csukva – nyitva* stb.). Az ismétlődő mondatok és a szöveget átszövő metaforák biztosítják az időviszonyok nélküli szöveg kohézióját, a főszereplő neve és a *János evangéliumából* vett mottó fény/sötét ellentétpárja is motívumalkotó szereppel bír: „Míg a sötétség a káosz, az isteni világrend előtti vagy azzal ellentétes erők (bűn, tudatlanság, halál) szimbolikus kontextusában értelmezhető, addig a fény az isteni kinyilatkoztatás, a kozmikus teremtés, a tudás, az élet, az üdvösség, a boldogság, az igazság, a hit, a megvilágosodás jelképe” (Benda 2003, 198). Az ellentétpárookra épülő motívumokat és a velük összefüggő utalásrendszereket sikerült érzékeltetniük a fordításoknak.

Koncepció per – történelmi diskurzus(ok)

A Nádas-regény az önéletrajzi ténszerűség és a családtörténet-rekonstrukció mellett kialakítja a kistörténelemnek nevezett jelentésszférát is: „A szembenézés a saját múlttal, a családi múlttal egyidőben történelemmel való szembenézést is jelent”, elkerülhetetlenné vált ugyanis a családtörténet revíziót történelmi revízióvá transzponáló magatartás (Thomka 1980, 29). Az *Egy családragény végében* a koncepció per hoz fordulatot, ugyanis Simon Péter apjának tanúskodását a nagyszülők a rádióban hallgatják, ez a tanúvallomás a nagyapa halálához vezet. Az apa rádiós vallomásában a Magyarország térképén nem létező, csak Thomas Mann regényében előforduló Buchel-tanya mint a kémkedés helyszínének megnevezése arra enged következtetni, hogy a tanú ezzel akarja a „kintieknek” jelezni, hogy semmi nem igaz abból, amit mond, hogy kényszer hatására cselekszik, így a perek kora és világa „a szavak hitelesíthetőségének és azonosítható jelentésének végső és nyilvános-cinikus összeomlását jelenti” (Balassa 1997, 135). A név forrására és pozíciójára Szilágyi Zsófia újraértelmezése is utal, az irodalomtörténész Nádas fordítók számára írott kommentárjára hivatkozik, miszerint a Rajk-perben eredetileg felmerülő *Biritó-pusztá* nevet Leverkühn menedékhelyének nevével cserélte fel: „A külső referencialitás felől akár »hibaként« is minősíthető *Biritó–Buchel*-csere így az értelmezést több irányba elindító szöveghellyé változik: jelezheti egyrészt a rádióban hallgatott per fiktivitását [...]. A »hiba« beleírja másrészt az *Egy családragény végét* Thomas Mann műveinek (nemcsak a közvetlenül megidézett *Doktor Faustusnak*, de legalább ennyire a családragény műfaj egyik kitüntetett darabjának, *A Buddenbrook-háznak*) a kontextusába is, miközben a Rajk-per szövegbe emelésén keresztül, a személyes biográfia előhívásával a regénybeli nagyszülők mellé állítja a »valóságos« anya elvesztését, ráadásul a koholt vádak alapján lezajló perek felől teszi újraolvashatóvá a regényben Jézus perét és a nevelőintézetben lefolytatott pert is” (Szilágyi 2007, 723–724).

A forrásnyelvi befogadó felismerheti a per modellértékét, a megtorlások manipulatív koreográfiáját, a kiéleződő magyar–jugoszláv konfliktushelyzetet, kulturális emlékezetébe pedig Bacsó Péter *A tanú* című filmszatírája (1969), sőt a rádió 1956-ban betöltött szerepe is belejátszik (az utóbbi irodalmi vetületeit is ismerheti a mai magyar olvasó, lásd pl. Esterházy Péter *Függő* című regényét). A célnyelvi befogadó egyrészt a cselekményre koncentrálna, másrészt tágabb történelmi ismereteire és az NDK múltjában való tájékozottságára

támaszkodhat. A német és a délszláv fordítások szempontjából a tulajdonnevek átültetése, valamint a korabeli megnevezések, rangok problémája kerül előtérbe. Az 1949–1950 táján játszódó kirakatper fordításában a fordító ezek precíz átültetésére törekedett, igyekezett az adott korszak terminológiáját, a totalitárius rendszer ideológiai kliséit az NDK-ban és a titói Jugoszláviában is használatos szókinccsel visszaadni. Ily módon az *elvtárs* szó megfelelője a német *Genosse* (pl. a *Politikai Főcsoportfőnök elvtárs – der Genosse Hauptgruppenleiter der Politischen Sektion, Rákosi és Gerő elvtársak – die Genossen Rákosi und Gerő* stb.). Ezzel a megszólítással illették Walter Ulbrichtot és hatalmon levő társait (rendőrség, hadsereg) is.

A délszláv fordítók a *pajtás* és az *elvtárs* megnevezéseket a *drug* megszólítással helyettesítik. A katonai egységek, rangok, tisztségek fordítása nagyjából egységes képet mutat, mert a Jugoszláv Néphadseregben használatos megnevezéseket mindegyik tagköztársaság egységesen használta. A horvát fordításban találunk olyan megoldásokat (pl. *časnik*), amelyek újabbak, a mai horvátországi hadseregben használatosak. A délszláv átültetések példáit a szövegbe beemelt jugoszláviai örökség szemszögéből is érdemes összehasonlítani. Az alábbi táblázat az egyes fordítói megoldásokat tartalmazza:

Forrásnyelvi alak	Bosnyák fordítás	Szerb fordítás	Horvát fordítás
Suhajda Pál ezredparancsnok, ezredes	Pal Šuhajda komandant puka, pukovnik	pukovnik Pal Šuhajda	pukovnik Pál Suhajda
határőrezred elhárító tiszte	kontraobaveštajni oficir pograničnog puka	pukovnik granične službe	kontraobavještajni časnik
Politikai Főcsoportfőnök elvtárs	drug glavni politički komesar	drug načelnik Glavne političke uprave	drug glavni politički komesar
géhá	privredni ured	vojna ekonomska služba	privredni ured
szakasz	odred	jedinica	četa
század	četa	četa	četa
Pártközpont	Centralni komitet	Centralni komitet	Centralni komitet
tartalékos honvéd	rezervista narodne odbrane	vojniki-rezervista	rezervista narodne odbrane
népbírák	porota	narodne sudije	porota
népügyész úr	državni tužilac	narodno tužilaštvo	državni tužitelj

A regénybeli tanúvallomás hanganyagként jut el a nagyszülőkhöz, a nagypapa reakciója révén azonban az összefüggések látása/látványa is előtérbe kerül, „ideológiai torzítások felfedéséhez [ui.] nemcsak a ténylegesen kimondottra és ki-nem-mondottra kellene figyelni, hanem a kimondott és a ki-nem-mondott komplex összjátékára” (Žižek 2016, 47). A nagypapa pedig mindvégig a „komplex összjátékok” befogadóként van jelen a regényben.

„Ferdítések”, tévedések, értelmezések

A horvát fordításban a per kapcsán a magyar–jugoszláv konfliktus helyett a fordító magyar–horvát konfliktust ír („Zaoštravanje mađarsko–hrvatskih odnosa vam je poznato!” – Nadaš 2012, 130), a fordító horvát–magyar viszonylatban gondolkodik, a közös (jugoszláv) ország tudata már nincs meg, és a lektor sem vette észre a hibát.

A *manna* a szerbben *Božji dar* ('Isten ajándéka'), a bosnyák és horvát változatban pedig *mána*, illetve *mana*, ami a két utóbbi nyelvben poliszém lexéma, s a célnyelvi olvasók elsősorban a másik jelentésre asszociálnak, a 'rossz tulajdonság'-ra, 'fogyatékoság'-ra. A szerb változat viszont egyértelmű és jobban megfelel.

A *zsánli* jelző is fejtörést okozott a fordítóknak, és hibaforrásként jelenik meg a délszláv fordításokban:

„...odajárt a *zsánli* tanító is meg a patikus Bogdányból” (Nadas 1977, 52)

„...učitelj i apotekar iz Bogdanja” (Nadaš 1987, 42)

„...jer dolazio je i učitelj i *Zsanlija*, a i apotekar iz Bodanja” (Nadaš 2011, 41)

„...tamo su odlazili i *učitelj Zsanli* i ljekarnik iz Bodánya” (Nadaš 2012, 38)

A fordítók nem tudták egyértelműen azonosítani a *zsánli* jelzőt, a bosnyák fordításban kimaradt, így a tanító és a patikus is Bogdányból érkezett, a szerb fordítás szerint viszont hárman jártak kártyázni: a tanító, Zsánli és a patikus Bogdányból. A horvát fordítás esetében a tanító (család)neve *Zsánli* (a vezetéknev létezik a magyar nyelvben; vö. Zsánli Gyula kisoroszi tanító). A német fordító helynévként értelmezi: „... der Lehrer *aus Zsanli* und der Apotheker aus Bogdány kamen herüber...” (Nadas 2013, 42)

Záró gondolatok

Nadas Péter kisregénye ma már irodalomtörténeti értéknek, számos nyelven ismert műnek tekinthető. Balassa Péter teszi fel tanulmánya alcímében a *Miért olvassák a németek a magyarokat?* kérdést, és Kertész Imre, Krasznahorkai László, Esterházy Péter, valamint Nadas Péter németre átültetett műveinek recepciója alapján megállapítja, egyrészt azért, mert „régí írók” abban az értelemben, hogy poétikai, formai megoldásaik, beszédmódjuk a szövegben még létre kíván hozni egy saját világot, s nem a divatos elméletek, filozófiák alapján alkotják meg szövegeiket, hanem saját szövegfilozófiát teremtenek, másrészt „markánsan bemutatják az európai individuum egyszerre premodern, illetve alig modern (magyar és kelet-európai) és a modernitásban kilátástalanná váló szituációját, hogy bemutatják a hiány metafizikáját, mindezzel még a nyugati metafizikai gondolkodásmód végjátékának és utójátékának állapotában vannak. Ennek a posztludiumnak jó néhány vonása éppen Kelet felől, e keleti írók felől érthető meg a nyugat számára is, különösen a hozzánk legközelebb eső, német kultúra számára” (Balassa 2009, 332). A délszláv olvasók számára a külső referencialitás, a jugoszláv–magyar történelmi kapcsolatok szemszögéből válhat fontossá a regény korszerű olvasata, Jugoszlávia szétesése után ez a kapcsolatháló más nézőpontokból is újragondolható. Az egyes nyelvek (szerb, horvát, bosnyák) külön utas változása mellett a nyelvi örökség, a titói Jugoszlávia hivatalos és ideológiai vonatkozású nyelvhasználatának szövegbe emelése szintén elmélyült vizsgálatot érdemel.

A jelenlegi kutatás tehát a szöveg négy fordítását vette szemügyre, ezek néhány mozzanatát/műveletét/karakterisztikus példáját emelte ki. A célnyelvi szövegekből kiviláglik a befogadás kulturális és történelmi dimenziójának fontossága. A fordítás egyben aktualizálás

és újraértelmezés; a történelmi eltávolodás – amint erre az összegyűjtött példák rámutattak – a lexika tekintetében is megnyilvánul.

Irodalom

- Balassa Péter 1985. A bárány jegyében. Nadas Péter: *Egy családragény vége*. In: *Észjárások és formák. Elemzések és kritikák újabb prózáinkról. 1978–1984*. Tankönyvkiadó, Budapest. 207–238.
- Balassa Péter 1997. *Nadas Péter*. Kalligram Könyvkiadó, Pozsony.
- Balassa Péter 2009. A hang és a látvány. Miért olvassák a németek a magyarokat? In: *Átkelés II. Lélekkertészet*. Balassi Kiadó, Budapest. 330–337.
- Benda Mihály 2003. A csigaház poézise. Ismétlés, történet és elbeszélés Nadas Péter *Egy családragény vége* című regényében. In: Horváth Kornélia – Szitár Katalin (szerk.): *Szó – elbeszélés – metafora. Műelemzések a XX. századi magyar próza köréből*. Kijárat Kiadó, Budapest. 193–221.
- Burget Lajos 2008. *Retró szótár. Korfestő szavak a második világháborútól a rendszerváltásig*. Tinta Könyvkiadó, Budapest.
- Domokos Mátyás 1994. *Kortárs magyar irodalom 1945–1990*. Nemzeti Tankönyvkiadó, Budapest.
- Fogarassy Miklós 1978. Világosság/sötétség (Nadas Péter prózájáról). *Életünk* 2: 147–154.
- Slíz Mariann 2015. Általános névtani kérdések. In: Farkas Tamás – Slíz Mariann (szerk.): *A magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 93–114.
- Szilágyi Zsófia 2007. Az önéletrajzi regény módozatai. In: Szegedy-Maszák Mihály – Veres András (szerk.): *A magyar irodalom története III. 1920-tól napjainkig*. Gondolat Kiadó, Budapest. 718–729.
- Thomka Beáta 1980. Új magyar regényjelenségek. In: *Narráció és reflexió*. Forum, Újvidék. 19–34.
- T. Somogyi Magda 2015. Az írói névadás vizsgálata. In: Farkas Tamás – Slíz Mariann (szerk.): *A magyar névkutatás a 21. század elején*. Magyar Nyelvtudományi Társaság – ELTE Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, Budapest. 207–226.
- Žižek, Slavoj 2016. *Zűr a Paradicsomban. A történelem végétől a kapitalizmus végéig*. (Fordította: Reich Vilmos.) Európa Könyvkiadó, Budapest.

Kiadások

- Nadas Péter 1977. *Egy családragény vége. Regény*. Szépirodalmi Könyvkiadó, Budapest.
- Nadas Péter 1993. *Egy családragény vége*. Jelenkor Irodalmi és Művészeti Kiadó, Pécs.
- Nadas, Péter 1999. Auflage: 2013. *Ende eines Familienromans*. (Ford. Hildegard Grosche). Rowohlt Taschenbuch Verlag, Reinbek bei Hamburg.
- Nadaš, Peter 1987. *Kraj jednog porodičnog romana*. (Ford. Stevan Martinović). Veselin Masleša, Sarajevo. [Pogovor Beata Tomka.]
- Nadaš, Peter 2011. *Kraj jedne porodične priče*. (Ford. Maria Toth Ignjatović). Laguna, Beograd.
- Nadas, Péter 2012. *Kraj jednog obiteljskog romana*. (Ford. Kristina Peternai Andrić). Zagreb, Disput – Hrvatsko filološko društvo [Pogovor Kristina Peternai Andrić.]

Horváth Futó, Hargita – Andrić, Edit – Hózsá, Éva
Sight dimensions in the space "of Babel":
translations of a Nadas novel

The study deals with the Serbian, Croatian, Bosnian and German translations of Péter Nadas's work *Egy családragény vége* [The End of a Family Story], as well as with the accessibility of the target language cultures. In terms of translatability especially emerge the Hungarian historical aspects (the turn of the 20th century, the fifty years, show trials and reports of the 1950s, the Central European horizons). The Nadas monograph of Péter Balassa emphasizes the discourse of denial and escape, as well as the significance of the net of motif and symbol, the current analysis of the translations concentrates on a few outstanding transfer operations. The aim of the research is accentuation of the cultural distances and encounters, revealing the specific strategies of certain

literary translations. The comparative examination of translations provides further interpretational opportunities, at the same time deals with the problem of timeliness and theoretical dilemmas related to actual translations.